

T I H A N Y I

Irta: BÖLÖNI GYÖRGY

Tihanyi Lajost, a festőt, a fenomént, június derekán eltemettük Párizsban. „A festő Gondolin nem azért élt, — írta pár év előtt a nagy koloristáról, akit halála után magyar műkereskedők felfedeztek, — hogy szép temetése legyen. Ez nem tőle függött, mintahogy a kórház-ágyat sem ő választotta ki magának, ahol meg kellett halnia“. Mintha saját nekrológját írta volna Tihanyi. Ő sem egy szép temetésért élt és szegényes ágyát a Cochín-kórházban, ahol meghalt, neki is a sors rendelte ki.

*

Kurtanadrágos kamasznak láttam először Budapesten, amint a vendégek közt forgolódott a nevezetes Balaton-kávéházban. A Balaton az apja kávéháza volt, az 1910 előtti magyar politikai ellenzék ütötte fel itt tanyáját Justh Gyula vezérsége körül, (akinek tiszta szellemét, acél jellemét és a máf megszegyenítő komoly demokráciáját, illenék el nem feledni).

Tihanyi itt a pesti kávéházban nőtt fel és magába szivta a pesti fórum levegőjét, a sok emberrel való barátkozás ígérését, a minden iránt érdeklődés csiráját. Én Holló Lajos „Magyarország“-jának parlamenti tudósító benjamin-ja voltam ekkor és mint gyermek-riportert az újságszerzés szüksége gyakran becsalt a kávéházba. Ilyenkor felfigyeltem Tihanyira, aki teljesen eltompult hallásával és nehéz beszédjével igyekezett a dolgokat magyaráztatni és felfogni.

Pár év múlva, kint ültem egyszer Párizsban a Café de la Paix teraszán. A Boulevard járó-kelőinek sokaságában, a véletlen elem sodorta Tihanyit. Uccaiárusok mutatványos portékái iránt érdeklődött. Mert, hogy füle fel nem fogta a hangot, bizalmatlan lett és még inkább mindent tudni akart. Kíváncsisága fel kívánta törni a világ nagy, de legparányibb titkait is. Még egyszer egy éjszaka a „Folies Bergeres“ leányvásárjában láttam, amint csókotáruló, olcsó kokottok évődtek vele.

Megismerni csak később ismertem meg pár év múlva Budapesten. Hazakerülve modern magyar képekből kiállításokat rendeztem vidéken. Tehetséges, fiatal kollekciót akartam összeválogatni és Cigány Dezső figyelmeztetett Tihanyira: „Tehetséges fiu, de siket, ne ijedj meg tőle.“ Nem is ijedtem meg. Becsülésem és barátságom akkor kezdődött, amikor ez a ritka tehetség elem teregette képeit. Később Kernstock, Pór Bertalan, Márffy, Berény, Czigány, Orbán, Fémés-Beck Vilmos, a szobrász és Tihanyi megalakították a „Nyolcak“ társaságát.

Ezt a mozgalmat is, mint magát Tihanyit, a háboru előtti szabad, magyar nemzeti élet szülte és fejlesztette. Belenyulik ez az idő a messziségbe, mintha emléke is alig derengne, mégis: a magyar szellemi élet legigyekvőbb ével voltak ezek. A Világ-ban és tiszavirág életű művészi lapocskákban igyekeztem Tihanyi tehetségének utat törni. Képeit is úgy szerettem, mint a barátot, a furcsa és mindenkivel mindig rebellis embert, aki kérlelhetetlen igazat gondoló és igazmondó volt nyelvével és ecsetével.

Azzal tünt fel igazán, amikor egész galériát festett össze a magyar írói és művészi élet század elei nevezetességeiről. Kosztolányi Dezső, Fülep Lajos, Kassák, Révész Béla, Tersánszky Józsi Jenő, Pátzai a szobrász, Halasi Andor, a kritikus, a fiatal Samuely Tibor, a Párizsból hazatért Kémeri Sándor, jómagam és még néhányan voltunk igazi mesterművei. A nagybeteg Adyt, az asszonyosan és szenvedően összeomlót is ő örököltette meg számunkra később egy rajzban. A könyörtelenség, ahogyan modelljeivel elbánt, vonzott, de taszított is. A tükör, amit az embereknek gyilkosan felmutatott, benső életük tükre volt, a színek és formák nemcsak a láthatót vetítették fel, de a csaknem tudatalattit is. Épp ezért portréi sohasem lehettek kellemes, „szép“ képek, de sokkal többek voltak ennél: igazi lélektani látományok. A Kassák portré például ezért egy lelkiatvás, taktikázó személyiség tükre, Kosztolányin ezért ül rajta az ideges szükölés gyávasága.

Tihanyi portrét festett a tájakról is. A táj sem volt nála pusztán szín és forma érzékelés, de mintha egy geológus akarta volna felválni a hegyek és domboldalak összetételét. Azt irtam egyszer, hogy Tihanyi-val született meg a magyar pszichológiai portré. Nem gondoltam ezzel arra, hogy a lelki tartalmat a pikturális fölé helyezi, sőt inkább, hogy tiszta festői célokkal és eredményekkel tudja ezt a pszichológiai portrét megcsinálni. Erre célzott Tihanyi később egy önéletrajzi kis tanulmányában, amikor védekezett az ellen, mintha belső, lelki kifejezésekre gondolt volna festéskor. „Ehhez, — irta — éppen olyan kevés köze a saját lelki-történetemnek (expresszió), mint a valóság leábrázolásának. Csak a színek és vonalak egymásközi hatása — a kép megkonstruálása — a cél, melyet az alkalmazott színek feszültsége és a vonalak mozgási iránya együttesen idéz elő. Minden munkát, a festést is, az anyag felett való uralkodni bírásnak, tehát a festésnél, a színek értéke felismerésének tartok. A szellem fölénye leküzdí az anyag inferioritását, de csak az anyag értékeinek felbecsülésével jut el egyszerű, tehát a legigazibb kifejezéshez.“

A művésznek az anyaggal való birkózás sem könnyű dolog. Tihanyinak ezenkívül súlyos küzdelmei voltak a családdal. Apja, a jóindulatú, de konok polgár, nem hitt benne, nem is értette és a zendülőt igyekezett a családiélet kereteibe visszaterelni. Az engedelmesnek jutalom járt, de a lázadóval szóba nem állott senki. Pedig Tihanyinak neve nőtt. Képei figyelmet keltettek. Szelleme érdekelte az embereket. Barátai, sőt komoly hívei támadtak. Nem egy porszemecskéje volt már a modern magyar kulturának, hanem egy keményen összetartozó, termékeny földdarabja. A képeivel, amiktől megválni is alig tudott, nem sokat keresett. Ezért, hogy megélhessen, író és művész barátai segítettünk neki a megalázó családi pénzkunyorálásokban. Ha sikere volt, felkerekedett a „Nyugat“ és a „Világ“ valamennyi nevesembere, kezdve Ady Endrén és Ignotuson, hogy a Balaton-kávéházban az apa előtt ünnepelje a zseniális fiút. Az apa ilyenkor sem hajolt meg legfeljebb megenyhült. Műtermébe soha be nem tette a lábát. A Dráva-uccai műteremben akár megfagyhatott volna a megátalkodott fiu, ha valami fortéllyal ki nem csalja a Balaton-kávéházból a téli szénprovíziót.

Közben teltek az évek és Tihanyinak birkóznia kellett elismerésért is. A nagy francia modernnek, Gauguin, Van Gogh, Cézanne alig voltak még ismertek a magyar közönség előtt. Annál inkább gunnyal, vagy közönnnyel kellett megküzdenie azoknak, akik az impresszionisták után szín és forma problémákkal foglalkoztak. A magyar piktura ma már szerencsére túl van az ilyen gatlásokon, sőt tülön-tül is visszakanyaro-

dott tőle. A küzdelmes esztendők emlékeiként azonban fennmaradt pár tucat jó magyar kép, melyeknek néhányát Tihanyi festette.

Gyermekkori betegség róttá rá a sikketséget, a mi másoknak örök átok. Neki adomány volt. Hozzátartozott tehetsége és egész egyénisége kiformalásához. Így tudott másoknál tökéletesebb lenni. Hang nem zavarta, csalfa beszéd igézete meg nem ejtette arcokba, tájakba, formákba koncentráltabban elmélyedt. Varázserejű volt ez a fogyatkozása és tulrepite a valóságon. Egy szférával a valóság felett lebegett és így érzékelt a világot. Nemcsak a képeit, de saját magát is megkonstruálta. Nagy szigorúság volt a kritikájában, de e mellett elöntötte egy kedves gyermeki báj, mely mosolyán keresztül meghódította a barátait és a legszebb asszonyokat is. Ezért a Duna-parti korzón csupa szép nőket lehetett az oldalán látni. Így volt ez később Bécsben, Berlinben és Párizsban is. A mi redakciónknak, a hajdani „Világ“-nál egész kültagja lett és úgy járt ki és be a szerkesztőségbe, mintha ő is csinálta volna ezt az ujságot. Valamiképpen így is volt, mert tollunkat a haladó magyar szellem dirigálta és Tihanyi úgy hozzá tartozott lelkünkhez, mint egy hozzá forrott darabja.

A forradalom ketté vágta ezt a pályát. Tihanyi Bécsbe, majd később Berlinbe emigrált és a nemzetközi művészi életben igyekezett elhelyezkedni. Lassanként elvágta és nem kívánta összetartani a fonalakat, melyek magyar multjához fűzték volna. Makacsul és szivósan harcolta magának a helyet a napon, mi tehetsége szerint megillette. Egy önéletrajzához ezt a mottót írta fel: „Nem azt csinálom, amit akarok, de tudom akarni, amit csinállok.“

1923-ban Párizsban telepedett meg. Kezdő festő korából ismerte már a háboru előtti Párizst, itt szagolt bele az igazi művészetbe. Innen Párizsból egy amerikai utja mozdította ki. Bár Newyorkban vásárlókra talált és képei muzeumba kerültek, a rettentő világkrízis, mely már indult, az ő vetéseit is elseperte. Párizsban újra kellett megteremtenie életét és ujjá akarta teremteni művészetét is. Kiállításai: Bécs, San-Francisco, Boston, Berlin, Stockholm, Amsterdam, párizsi kollektív kiállítása, a brocklyni muzeumot megjárta gyűjteménye, morális sikereket eredményeztek. De nem hoztak egy átütő világsikert. A műbarátok kíváncsisága ugyan feléje fordult, de az ébredő érdeklődés az embernek is szólt, mert képei együtt éltek vele, egy egész voltak vele. Így történt, hogy munkáját Párizsban csak több éves megszakítással bírta folytatni. Azt hitte, pikturájából le kell rázni minden feleslegest, hogy ennek eredményként a kép zárt egysége megbonthatlan legyen, az egész kifejezési mód, mint ő hirdette, legyen a legegyszerűbben tektonikus, a legkevesebb szinnel. Ezzel jutott el egy absztrakt művészethez, mely tiszta szín és forma nyelven beszél.

Az utókor mutatja meg, hogy melyik képeit fogja itélni művészibbnek, eredetibbnek, tihanyibbnak. De addig Párizsban élnie kellett azt a művész sorsot, mely a tehetségek számára is, a kommerciális észrevevésen, a tőkésrend véletlenein épül fel. És Tihanyi nem ismerte a kalmárdzsungel minden csinja-binját. Ő csak a tagadásra helyezkedett. Nem akart megalkudni, de ezzel még nem tudta kiverekedni az igazi elismerés neki járó hírét és aranyát.

A Montparnasse-on élt. A Dome-kávéházban már Párizshoz tartozónak nézték figuráját. Öltözködésében nem volt kirívó bohémság, hanem eredetiség és művész elegancia, amit egy kopott kabátba, egy sokszor megkötött nyakkendőbe is bele tudott vinni. Ha a kávéház nevezetes terraszán, rövidlátó szeméhez szorítva monokiját, beletemetkezett

francia és angol lapokba: „Voilà Tihanyi!” — mutatták az emberek, mint egy különös jelenséget, mert mindenki ismerte. (Philippe Soupault közös barátunk örök zsörtölődéséért egy vidám szójátékkal elnevezte „Tyranney”-nak). Akik csak így látták és mélyebben nem ismerték, nem is sejtették, hogy a szokatlan alakban, a fintoros arcban rendkívüli finom szellem, világosan ítélő kritikus és érdekesen éles eime jár táncot a zseniálítás és a gyermeki között. Benső nagy vergődéseit, csüggedését még előttünk is leplezte. Hogy milyen mélyre szántottak belé, ezek dokumentumkép, leközlöm azt a megrázó levelét, melyet Jean Cocteau-hoz intézett a tavaly, amikor régi művei a költő Desnos előszavával Párizsban megjelentek. Halála után, jegyzetei közt találtam ezt a vádiratnak is beillő megrendítő önvallomást: „Kedves Cocteau, megküldöttem Önnek — írja, — könyvem dedikált példányát. Szerettem volna személyesen elvinni és átadni, de azt hittem, ez nem fog sikerülni. — Ezzel kissé csak udvariasságát viszonzom, hisz oly kedves volt, hogy egyik könyvét dedikálta és adta nekem, első és egyetlen látogatásom alkalmakor, amikor Párizsba érkezve felkerestem. Sok esztendő mult el azóta. Itt élek és szörnyű harcot folytatok a csaknem teljes ismeretlenség és meg nem értés ellen. Talán testi hiányom (a hallásom rossz), vagy siralmas körülmények okai ennek. Sok évet vesztettem el és bár nem tudtam teljesen a munkának szentelni magamat, mégis festettem. Ujabb műveim, amik nem szerepelnek ebben a könyvben, nem kevésbé jók, mint a reprodukált képek, melyek csak távoliabbak és markánsabbak. — Volt bátorságom, hogy csak ez előbbieket adjam közre. Összeszedtem őket, hogy megőrizzem, úgy gondolkozva (jól, vagy helytelenül), hogy ezek már mintegy elvesztek, míg az ujjakat még boldog vagyok (sic!), hogy magamnál tarthatom. — Biztos vagyok, hogyha látná ezeket a műveimet, épp úgy, mint a régieket, becsülné őket és jobban megtudná itélni könyvem értékét. — Hónapok és hónapok multak el e munkám megjelenése óta és különféle ígéretések dacára nem akadt senki sem, aki foglalkozni akart volna e könyvvel. — Kedves Cocteau, ön, aki szereti a festés művészetét, a festés mesterségét és az igazi festőket, Ön maradt egyetlen reményem. Emlékszik-e még reám? — Ha ez a könyv érdekli, szeretném megmutatni magamnál többi vásznaimat is. Ha nem lenne ideje eljönni, talán felhivná a figyelmet valahol a létezésemre, pikturám értékére, vagy hibáira.”

1934-ben három magyar képkereskedő megvásárolta a felismeretlenségben elhalt Gondonin művészi hagyatékát. Tihanyi is a felfedezők és a lelkesedők közt volt. Áradozó elragadtatással járta be a Montparnasse-t Gondonin nevével. Hirdette és meg is írta, hogy ez a nagy francia kolorista, aki ép úgy ismerte a legkönnyebben odavetett színek valeurjeit és hatását, mint a vászonra kent nagy foltokét is, örömét és elégtételét a teremtő munkában találta meg. Gondonin-ról írta, de önmagára értette, hogy ami születésünktől kezdve halálunkig életünket megadja, minden töprengés és minden öröm, minden gond és élvezet, a megismerésre való törekvés, a szellemnek ez a viviszekciója: a teremtő munka. A festő nem kaphat nagyobb elégtételt, mintha az anyaggal küzdve, a teremtés lázán keresztül megérzi a végleges győzelem jelentkezését, Gondonin-ról írta, de magára gondolta: gazdag volt és boldog, mert dolgozhatott és nem volt más kívánsága. Hogy szerette műveit, bizonyoság rá, hogy megőrizte. Életének bizonyára, az volt legtragikusabb pillanata, amikor a betegség elűzte munkájától. Betegsége alatt volt-e mellette valaki barát, aki vigasztalja és elleplezze előtte a rettenetes igazságot? Volt-e bátorsága megkérdezni: mi lesz műveivel,

melyeknek egyedül ő értette értékét? Bár tette volna a fájdalom ekkor már ködössé eszméletét, vagy ne érezte volna a halál közeledtét, hogy ne kellett volna elviselnie a töprengéseket.

Szegény, kedves Tihanyinkat mindettől megkímélte a sors. Egy súlyos agyhártyagyulladás négy nap alatt kegyetlenül végzett vele. Nagy lázak gyötörték, de ágyban feküdni nem akart, bár nem tudta, hogy meghal, ösztönösen irtózott az ágybadúlástól, a végtől. Eszmélete napokon át nem tudta felfogni a külső világot.

Elárvult műtermében máig állványán a kép, melyen már csaknem halódva is festegetett. Ágyamelletti asztalkáján Jean Cassou „Cervantes“-e, a Renaudot díjat nyert Jean Rogissart „Mervale“-ja, Lawrence „Kayngouron“-ja, Aretino egy könyve a szerelemről, egy könyvecske, „Bien manger pour bien vivre“ és Lenin levelei a családjához feküdtek, amelyben széljegyzeteket csinálva, csak a 25. oldalig jutott. Ebben a hat könyvben benne van Tihanyi. Ötvenhárom éves. Örök küzdő, végig fiatal. A küzdelem keserűségeit elhessegette és csak örömeit kóstolta. Tudta szeretni és élvezni az életet. A meg nem alkuvás volt forradalmi adománya. Önérzete és világszemlélete visszariasztotta attól, hogy képeinek Magyarországon keressen közönséget, abban a magyar társadalomban, melynek szellemét és életformáit megvetette és amely művészeit csak úgy hagyja halni, mint parasztjait. Neki is volt egy nem nem sohája: végig, mint lázadó nézett szembe azzal a szellemi étellel, mely 1920 óta kialakult Magyarországon.

A Pére Lachaise temetőben égettük el. 10.271 a száma a temető hamvórzőjében.

A TUDOMÁNY ÉS A MŰVÉSZET

Írta: FORBÁTH IMRE

Egy kép, egy szobor, egy költemény még nem kell, hogy jellemezze a társadalmat, amelyiknek művésze létrehozta. Megváltozik a helyzet azonban, ha a művészet társadalmi keresztmetszetét vizsgáljuk. Erre érvényes a nagy számok statisztikai törvénye. Az egyes mű kivételes, véletlen variáns lehet, mely nem kell, hogy mást tartalmazzon, mint például a művész individuálpszichológiai sajátosságait. Ugyan művet azonban — kevés kivétellel — a művészet határain kívülnek érzünk és szociális hatásuk legtöbbször semmi. (Az elmebetegek művészetéről l. *Prinzhorn: Bildnerer d. Geisteskranken.* — A kiváló könyvben közölt néhány igazán művészi kép azonban kivételes, nagy ritkaság. Az elmebetegek műtermékeinek a túlnyomó része nem művészet — csak hasonlít a művészethez). Az össz-művészet keresztmetszete azonban tökéletes (művészi) képét adja kora társadalmának. Ez igaz akkor is, ha történetesen egy társadalomnak nincs művészete. Ugyanakkor éppen ez a tény jellemzi. Jó példa erre *Calvin* Genfje, ahol az orthodox protestantizmus szigorú puritanizmusa eltiltotta a művészetet, mert „árt az erkölcsöknek.“ Külön előírásban — ordonnanz — figyelmeztették a híveket, nehogy a zsolozsmaéneklésnél a melódiára figyeljenek, hanem a textusra, mert „csak az Ur szavában vagy az igazság.“ (Látjuk, a régmúltban is voltak a formának elkenségei.) — Ha mármost megkérdezzük, mi a legáltalánosabb értelme, funkciója egy kor és társadalom művészetének, a következő kettős feleletre jutunk: létrehozni egyrészt